

kurias reikia permąstyti. Gausiomis citatomis patvirtinamas patarlių žanro gyvybingumas. Su pasakojančiu žmogumi šis straipsnis turi mažiausiai sąsajų. Taigi, kad ir koks talpus yra recenzuojamos knygos pavadinimas, reikia pripažinti, kad ne visi straipsniai patogiausiai išsitenka po juo.

Baigiant straipsnių apžvalgą, dera grįžti prie lotyniškosios knygos pavadinimo dalies: koks *homo narrans*, arba pasakojantis žmogus, iškyla leidinio puslapiuose. Jis matomas ne kaip žmogus apskritai, o kaip vyras ar moteris, su biologinės lyties ir socialinio vaidmens nulemta psichologija. Dažnu atveju jis išvystamas kaip individualybė. Pasakotojų galerijoje vėra senosios kartos, didžiąją gyvenimo dalį nugyvenusios XX amžiuje, atstovai. Pasakojimai sukasi apie išskirtinius gyvenimo įvykius, ypač – palytėtus mirties. Taigi į tyrimo akiratį dažniau pateko ne ramia kasdienybę reflektuojantys, o trauminės patirtis menantys naratyvai. Istorinis kontekstas, neatsiejamas nuo asmeninių išgyvenimų, – Antrasis pasaulinis karas ir sovietmečio pervartos. Įsidėmėtinas pastebėjimas, išplaukęs net keliuose straipsniuose, kad istorinė atmintis ir asmeninė atmintis dažnai nesutampa. Dar viena reikšminga išvalga, pasikartojanti keliuose tyrimuose: tiek asmeninio gyvenimo, tiek istorinių įvykių interpretacijose, taip pat kraštovaizdžio traktuotėje jaučiama ryški mitologizavimo tendencija. Knygoje siekta į pasakojantį žmogų žvelgti kaip į pagrindinį folklorinės atminties šaltinį ir neslėpti problemų, su kuriomis šiandien susiduria folkloro rinkėjai, ieškantys tinkamiausių būdų jį, kartais varžomą įvairiausių kompleksų ir tabu, prakalbinti. Akcentuotas pakitęs klausančiojo ir pasakojančiojo santykis, abipusio ryšio svarba, atkreiptas dėmesys į išaugusius medžiagos rinkimo reikalavimus: gebėjimą fiksuoti ne tik pasakojimo situacijos niuan-

sus, bet ir aprėpti kiek įmanoma platesnį makrokontekstą. Ne viename straipsnyje demonstruojamos naujos tyrimo metodologijos, padedančios naratyvuose išvysti iki šiol nepastebėtas pasakojančio žmogaus asmenybės, pasaulėžiūros ir gyvenimo puses.

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė

ŠIUOLAIKINIO MOKSLEIVIŲ FOLKLORO TYRIMAS

Šiomet pasirodžiusi kolektyvinė monografija *Šiuolaikinis moksleivių folkloras*¹ (jos autorės – Laima Anglickienė, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Jurgita Macijauskaitė-Bonda, Dovilė Kulakauskienė ir Ingrida Šlepavičiūtė) supažindina skaitytojus su ryškiaisiais XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios lietuvių moksleivių folkloro žanrais: erziniams, skaičiuotėmis, vaikų anekdotais, siaubaraštukais, šiurpėmis, sakmiškais pasakojimais, vaikų burtais, meilės istorijomis, proginiais himnais ir dainomis. Knyga neabejotinai novatoriška savo objektu – dėmesys čia krypta į folkloristikoje ne itin populiarų šiuolaikinį moksleivių folklorą, kuriam aptarti Lietuvoje iki šiol buvo skiriamos tik pavienės publikacijos. Kolektyvinė monografija turi aiškią struktūrą – po apžvalginės dalies, kurioje pristatoma vaikų folkloro tyrimų istorija, nuosekliai aprašomi tyrimui pasirinkti lietuvių vaikų folkloro žanrai: pradedant nuo erzinių, būdingų patiems mažiausiems folkloro atlikėjams, ir baigiant abiturientų

.....
1 Laima Anglickienė, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Jurgita Macijauskaitė-Bonda, Dovilė Kulakauskienė, Ingrida Šlepavičiūtė. *Šiuolaikinis moksleivių folkloras: [Kolektyvinė monografija]*, Vilnius: Gimtasis žodis. – 384 p.

proginė poezija. Vientisumo knygai teikia ne tik medžiagos dėstymo tvarka, bet ir jos pobūdis. Atskiros dalys, nors ir parašytos skirtingų autorių, nagrinėja vaikų folkloro žanrus labai panašiai: aptariama tam tikro žanro tematika, meninė raiška, gyvavimo kontekstas, atlikimo ypatumai, nepamirštama įvertinti objektą ir psichoterapiniu požiūriu, be to, šiuolaikinė medžiaga gretinama su tradiciniais senaisiais žanrais, ieškoma pavienių tekstų atitikmenų anglakalbiam ir rusakalbiam folklore. Paminėtina, kad šios kolektyvinės monografijos autorės jau yra skelbusios publikacijų apie vaikų folklorą, domisi juo ne vienus metus, tad jų išvalgos yra patikimos, be to, knygoje apibendrinimai daryti pasiremiant gausia šiuolaikinio folkloro medžiaga, kuri beveik pora dešimtmečių kaupiama Vytauto Didžiojo universitete etnologijos specialistų bei studentų. Patirtis ir nemenkas įdirbis leido mokslininkėms objektyviai vertinti šiuo metu vyraujančią vaikų ir paauglių folkloro repertuarą, skirtingų jo žanrų raidą.

Pirmajame knygos skyriuje, kaip jau minėta, pateikiama trumpa vaikų folkloro tyrimų istorija. Tai bene pirmas rimtesnis bandymas lietuvių folkloristikoje pristatyti tarptautinę vaikų folkloro rinkimo ir tyrimo situaciją. Minimi rusų ir anglų kalba šia tema parašyti moksliniai darbai, vaikų žodinės kūrybos šaltiniai, nurodoma lietuvių vaikų folkloro publikavimo ir tyrimų vieta šiame kontekste. Labai gaila, kad apžvalgoje neatsirado vietos kaimyninių kraštų situacijai aptarti. Be abejo, autorės teisė spręsti, kaip išsamiai pateikti lietuvišką medžiagą, bet skyrelyje „Vaikų folkloro rinkimo ir tyrimų pradžia“ pasigedau bent užuominos, kad dar XIX amžiaus lietuvių tautosakos rinkiniuose ir dainynuose rastume pavienių vaikų folkloro pavyzdžių. Be to, manyčiau, kad lietuviškųjų vaikų tautosakos leidinių, išleistų XX amžiuje,

buvo galima paminėti ir daugiau; pavyzdžiui, vertėjo nurodyti Jurgio Dovydaičio *Dainas* (1930), išleistas mokykloms, nes visas paskutinis knygos skyrius skirtas vaikų dainoms ir gamtos garsų pamėgdžiojimams. Prie svarbių XX a. pirmosios pusės vaikų tautosakos rinkinių priklausytų ir pavėluotai Vilniuje išleistas vertingas vaikų žaidimų rinkinys *Vaikai vaikai vanagai* (1997), kuriame sudėtas Švenčionių krašto vaikų ir piemenų folkloras pagal tarpukariu Antano Bielinio ir kitų tautosakos rinkėjų surinktą medžiagą. Gaila, kad tarp XX amžiaus lietuviškųjų leidinių nepamintetas tradicinį vaikų folklorą išsamiai pristatantis Leonardo Saukos sudarytas tautosakos rinkinys vaikams *Šepetys, repetys: Dainelės, pasakos, skaičiuotės, priežodžiai, mįslės* (1965). Nuošalyje liko ir gal ne tiek svarbūs folkloristikai, bet neabejotinai reikšmingi vaikų kultūrai pažinti Žilvyčio Bernardo Šaknio, Rasos Paukštytės-Šaknienės ir Arūno Vaicekausko etnologiniai tyrimai.

Pirmasis aprašomas šiuolaikinis vaikų folkloro žanras – erzinimai. Šie trumpi, dažnai rimuoti užgaulūs tekstai, kuriuos vaikas ar jų grupė išsako ar išdainuoja rečitatyvu (p. 43), detaliau aptariami laikantis folkloristikoje įsigalėjusio klasifikavimo: pasišaipymai iš vardų, ydų išjuokimai, pasityčiojimai, gyvūnų išjuokimai. Įdomi ir kartu svarbi G. Skabeikytės-Kazlauskienės pastaba: vardų pašiepimų skaičius pastaraisiais dešimtmečiais yra išaugęs šešiagubai – mūsų vaikai turi sukūrę erzinius net 250-čiai vardų (p. 43). Išsamiai aptariama erzinių daryba pasitelkiant žodžių poras (*Matas batas*), kuriant naujadarus su *p-/pa-* (*Laura paura*), prie vardo pridėdant ir rimuojant obsceniškus žodžius bei vulgarizmus. Autorė pastebi ir daugiau naujų šio žanro darybos tendencijų, pavyzdžiui, pastaruosiu metu erzinant

vartojami tarptautiniai žodžiai ar reklamos tekstai. Erzinimuose kuriami vaizdai – neįgalumo, nešvarumo, tuštinosi, valgymo ir pan. – mokslininkės siejami su karnavaliu kultūra. Pasirodo, bėgant laikui, keičiasi ne tik pasiūlymai iš vardų, bet ir ydų išjuokimai. Antai seniau tradiciniuose erzinimuose daugiausia pašiepti melagiai, pikčiurnos, šykštuoliai ir pavyduoliai, o dabar – skundikai ir mušeikos (p. 56). Neretai tyčiojamos iš tariamo kvailumo, išvaizdos. Tokių erzinimų turinio kaitą mokslininkė sieja su pakitusiu gyvenimo būdu. Nagrinėjama ir šio žanro socialinė funkcija. Erzinimo tikslas esąs atkreipti kitų vaikų dėmesį žaidžiant, pavyzdžiui, gaudynių metu, arba tiesiog įžeisti kitą. Gyvūnų erzinimus autorė skirsto pagal erzinajam objektą: gandro, boružės, sraigės, žiogo. Tiesa, šie tekstai neturi tikros žeminimo intencijos ir erzinimams juos galima priskirti tik sąlygiškai. Tai, kad erzinimai gyvuoja nuo seno, rodo, kad vaikų bendravime pasityčiojimai kaip ir neišvengiami. Atspindėta dabartinių erzinimų medžiaga neabejotinai turėtų padėti pedagogams ir psychologams atidžiau pažvelgti į šį vaikų bendravimo ypatumą. Tiesą sakant, knygoje aprašyti erzinimai labai panašūs į tradicinius ir yra būdingi mažamečiams, tačiau kol kas liko nepaliesti vyresnių vaikų mėgstami erzinimo ir tyčiojimosi būdai. Šiandieniniai paaugliai jau erzina ir užgaulioja vartodami kiek kitas retorines, leksines bei stilistines priemones. Savo pasierzinimus jie neretai vadina *suvertymais*, *stūmimu*. Tie „suvertymai“ bent jau tarp vyresnio amžiaus vaikų nebūna eiliuoti, rimuoti (gal dėl to kol kas ir nepatekė į tautosakos rankraštynus), bet klišių, pastovių formų, tam tikros erotinės žeminimo retorikos ir juose labai daug, kaip, deja, ir keiksmožodžių. Paauglių „suvertymai“ – iš dalies šmaikštūs, iš dalies agresyvūs spontaniški dialogai, kurių metu

abiejų pašnekovų patiriamas emocinis stresas, o savigarba ginama šiurkščia žodine ataka – vis dar laukia atidesnio folkloristų, pedagogų ir psichologų žvilgsnio. Taip pat atskiro tyrimo reikėtų aiškinantis, kokiomis aplinkybėmis šiandien dažniausiai užgauliojama – siekiant atkreipti dėmesį, parodyti savo šmaikštumą, norint vieną vaiką išstumti iš grupės, išprovokuoti muštynes ir pan.

Toliau knygoje aptariamos skaičiuotės – archajiškas, tačiau gyvybingas žanras, kurio funkcija yra „padėti teisingai paskirstyti vaidmenis žaidimo dalyviams“ ir galbūt išvengti konfliktinių situacijų (p. 3). J. Macijauskaitė-Bonda aptaria skaičiuotes, suskirsčiusi jas į dvi grupes: sudarytas iš beprasmių žodžių ir prasmingas. Žanro istorijai neabejotinai svarbios autorės išvelgtos jų raidos tendencijos: 1) šiais laikais senąsias skaičiuotes, sudarytas iš beprasmių žodžių, linkstama papildyti prasmingais žodžiais (p. 70); 2) kai kada vietoj skaičiuotės pavartojamos ir autorinių eiliuotų literatūrinių kūrinių citatos (p. 77); 3) vyresniųjų vaikų bendravime šį žanrą vis dažniau išstumia *vasinimas* – tam tikrų simbolines reikšmes turinčių ženklų išmetimas (79).

Kitame skyriuje išsamiai nagrinėjami vaikų anekdotai. Jiems priskiriami tiek iš suaugusiųjų repertuaro perimti, tiek pačių vaikų sukurti anekdotai, kuriuos mėgsta pasakoti vaikai nuo šešerių iki dvylikos metų amžiaus. G. Skabeikytė-Kazlauskienė pastebi, kad tokio amžiaus vaikai dar tik mokosi pasakoti, tad ir jų sakomi anekdotai dažnai stokoja netikėto pabaigos akcento, būtino šiam žanrui (p. 85), vaikų anekdotams neretai pritrūksta sąmojo, be to, itin dažnai juokinama „laužant tabu, susijusius su natūralistiniu kūno ir jo funkcijų vaizdavimu“ (p. 8). Kitos labai ryškios vaikų anekdotų savybės – pasa-

kos žanro bruožų panaudojimas, žaidimas painiojant klausimus ir atsakymus, didelis dėmesys analinėms ir fekalinėms temoms (p. 89–91). Atskirai aptariami ir populiariausi tarp vaikų anekdotų ciklai: apie Petriuką, apie gyvūnus, apie tautybes, apie blondines, kinematografinės kilmės anekdotai. Tyrėja bene daugiausia dėmesio skiria vaikų anekdotų komizmui: jis aprašomas detalčiai, tiksliai įvardijant, kas vaikams juokingiausia. Bandoma aiškintis ir obsceniškumo bei kitų žanro ypatybių psichologines priežastis. Vis dėlto manyčiau, kad patikimas išvadas apie vaikų komizmo psichologines priežastis bus galima padaryti tik tada, kai bus pereita prie išsamesnio folkloro žanrų gyvavimo konteksto tyrinėjimo. Anekdotų atlikimo situacijos vis dar tebelieka neaptartos (gal dėl to, kad jas nėra taip paprasta fiksuoti), neatskleista, kuo skiriasi šešiamečio ir dvylikamečio vaiko humoro jausmas. Daug galėtume sužinoti ir pasigilinę į vieno vaiko ar jų grupės pasakojamų anekdotų repertuarą, ilgesnį laiką su respondentu(-ais) bendraudami gyvai. Gal čia galėtų padėti ir specialūs klausimynai, metodikos ar pačių vaikų įtraukimas į žanro pavyzdžių rinkimo darbą?

Bene pirmą kartą rimčiau lietuvių folkloristikoje aptariami siaubaraštukai – neilgi, eiliuoti (dažniausiai daktiliniai dveilčiai arba ketureilčiai), savitu humoru pasižymintys destruktinės tematikos tekstai, kurių pagrindiniai herojai – į pavojingą situaciją patekę vaikai arba vaikai, kenkiantys suaugusiesiems (p. 126). J. Macijauskaitė-Bonda siaubaraštukų ištakomis laiko XX a. pabaigos rusų „sadinį kupletą“, o pagrindinis siaubaraštukų bruožas – ironiška vaikams taikomų elgesio taisyklių traktuotė (p. 131). Meninis vaizdas šiame žanre kuriamas pasitelkiant opozicijas gyvybė – mirtis, sveikata – luošumas. Paprastai kū-

rinėliai baigiami šiurpios nelaimės vaizdu, tiesa, kartais – linksmai (tokia šio žanro atmaina vadinama *siaubaraštukų parodijomis*). Pasak autorės, šis žanras parodo, kad vaikų kultūrai nesvetima destruktijos, naikinimo tema (p. 139). Siaubaraštukų atsiradimą ji sieja su žmonių susvetimėjimu, natūralių žmoniškų santykių šeimoje ir visuomenėje irimu (p. 143).

Monografijoje išsamiai aprašomos ir šiurpės – trumpi neeiluoti pasakojimai, kuriais siekiama kuo labiau įbauginti klausytoją. Kaip teigia L. Anglickienė, šiurpės, priešingai nei siaubaraštukai, yra kuriamos vien tiktai vaikų, paprastai jos pasakojamos vėlai, tamsioje nuošalioje vietoje vyresniųjų vaikų mažesniems, siekiant juos pagąsdinti, o sykiu ir kolektyviai išgyventi baimę ir jos atsikratyti. Mokslininkė šio žanro populiarumą sieja su vaikams būdingu neadekvačiu pasaulio vertinimu ir kartu su poreikiu įsisąmoninti mirtį (p. 151). Jos manymu, dalis šiurpių kilusios iš mitologinių sakmių ar sakmiškųjų pasakojimų, tačiau šiandieninės šiurpės taip pat gali būti siejamos su burtais, siaubo filmais, kai kuriais literatūriniais žanrais. Meninis pasaulis čia esantis schemiškas, paprastas ir primityvus (p. 157), veikėjai – iš artimosios aplinkos (p. 158). Žanrui būdinga vietos, laiko ir erdvės vienovė (p. 161). Svarbus siužeto ypatumas – draudimo sulaužymas (p. 163), tačiau nusizengėlį šiurpėse nubaudžia ne suaugusieji, o mistinio pasaulio jėgos (p. 164).

Nemenkas skyrius skirtas šiuolaikiams vaikų burtams. Pasak D. Kulakauskienės, „moksleivių burtai – tai mokinių atliekami įvairūs maginiai veiksmai, simbolinėmis realijomis siekiant norimo tikslo: panaikinti nepageidautinus kasdienės veiklos netikėtumus, sulaukti trokštamo tarpusavio bendravimo, užsitikrinti nekasdienės veiklos sėkmę ar įgyvendinti trans-

centinio pojūčio poreikį“ (p. 214). Autorė pažymi, kad XX–XXI a. sandūroje labai išaugo visuomenės domėjimasis magija, tad būrimosi praktikos smarkiai išpopuliarėjo ir tarp vaikų. Būrimosi poreikį tyrėja sieja su vaikų noru patirti baimę, emociškai išsikrauti, išgyventi pirminę psichoanalizę, suvokti savo jausmus ir norus. Detaliau aptariamas dvaselių kvietimas, amuletų bei talismanų naudojimas, maginiai draudimai, burtai, lemiantys egzaminų sėkmę, dabartinė vaikų meilės magija.

Iš tiesų tokiais tyrimais derėtų pasidžiaugti, nes jie atskleidžia tiek tikrąsias vaikų interesų sritis, tiek dabartinio jų kūrybingumo galimybes, tiek šiandieninės vaikų socializacijos specifiką. Kiek silpnesni ar bent jau ne tokie patikimi atrodo tie monografijos skyriai, kuriuose vaikų folkloras tiriamas remiantis interneto šaltiniais. Antai sakmiškieji pasakojimai aprašomi pasiremiant iš specialių interneto pokalbių svetainių paimta medžiaga. Tokie šaltiniai autorei neleido tiksliai nustatyti nei adresato, nei adresanto, nei konkretaus teksto gyvavimo laiko ar populiarumo, tai yra neleido patikrinti teksto tvarumo bendruomenėje. Vaikų repertuariui priskirti sakmiški pasakojimai suskirstyti į tris grupes: 1) pasakojimus apie sąlytį su anapusybe, įvairiomis dvasiomis ir vaiduokliais, kuriais tarytum stengiamasi paliudyti anapusinių jėgų tikroviškumą; 2) pasakojimus apie reinkarnaciją ir 3) pasakojimus apie itin žiaurius, sunkiai paaiškinamus kriminalinius nusikaltimus. Tačiau vargu ar vaikai raštu liudytų, kad ir anonimiškai, įvairiose interneto svetainėse savo transcendentines patirtis. Manychiau, kad tik pasakojimai apie išskirtinius kriminalinius nusikaltimus iš tiesų priklausytų vaikų folklorui (tokių sukrečiančių istorijų pati girdėjau vaikystėje), o cituotieji pasakojimai apie susidūrimus su anapusybe

ir ypač reinkarnacijos patirtis 6–12 metų vaikų kasdienybėje, sakyčiau, itin reti. Be to, pateikta medžiaga neįrodo, kad tie pasakojimai turėtų ryškių žanrinių bruožų, folklorui būdingų variavimo ypatumų, kaip, beje, nėra pagrįsta, kad tokie vaikų pasakojimai skirtųsi nuo suaugusiųjų liudijimų. Taigi, neatmesdami, kad sakmiškieji pasakojimai šiomis temomis vaikams tikrai gali būti aktualūs, vis dėlto turime pabrėžti, kad jų, kaip vaikų žanro, specifiškumas ir folkloriškumas monografijoje nėra įrodyti.

Panašių abejonių sukėlė ir knygos dalis, skirta meilės istorijoms. Teigiama, kad romantiškus dramatinius pasakojimus apie jaunuolių patiriamą meilę persirašinėja į sąsiuvinius 10–16 metų mergaitės (p. 259). Juose esą ryškūs kolektyvinės kūrybos principai (p. 263), herojų ir įvykių šabloniškas vaizdavimas (p. 265), o tai lyg ir leistų tuos tekstus laikyti folkloriniais. Vis dėlto sunku spręsti apie tyrimą, kai nenurodoma lietuviškosios medžiagos apimtis, chronologija, kai nenagrinėjami variantai. Dar daugiau abejonių kelia internetinių meilės istorijų skyrimas prie folkloro: nieko nerašoma apie tai, kaip jos plinta tarp jaunimo ir kas jas kuria, 270–271 puslapyje cituojamos ištraukos net nepriskirtinos epiniam pasakojimui, o 274–275 puslapyje pateikiamų tekstų folkloriškumas taip pat nėra akivaizdus. Ar nebus taip, kad, turint mažai vietinės medžiagos, lietuvių moksleivių folklorui, pasiremiant užsienio tyrimais, bandyta priskirti pavienes jaunimo grafomanijos apraiškas? Ypač abejotinas vaizdo istorijų apie meilę priskyrimas folklorui. Nereikėtų pamiršti, kad populiarumas tarp skaitytojų, komentarų gausa internete dar nėra teksto folklorinio gyvybingumo įrodymas. Jį pagrindžia kartojimas, atkūrimas, perkūrimas, atlikimas. Manau, kad folkloriniam žanrui būtinas

požymius turi kitas žanras – XX a. antroje pusėje buvę populiarūs atminimų albumai, kuriuos turėjo kone kiekviena vyresniųjų klasių mergaitė. Juose rašyti eiliuoti palinkėjimai, atsisveikinimai baigiant mokyklą, šmaikštūs adresato apibūdinimai, samprotavimai apie gyvenimą. Dauguma atminimų tekstų buvo kartojami iš sąsiuvinio į sąsiuvinį, dalis jų – originalūs ar pusiau originalūs. Albumai puošti nuotraukomis, atvirukais, individualizuotais piešiniais, tad yra aki-vaizdus XX a. antrosios pusės moksleivių mentaliteto atspindys. Mano many- mu, atminimų albumus būtų tikę aptarti ir monografijoje. Neatmestina, kad kaip tik į tuos atminimų sąsiuvinius pradėtos perrašinėti ir patikusios meilės istorijos.

Folkloro ir individualios kūrybos paribiams priklauso ir paskutinis knygoje aptartas objektas – mokyklinis proginiis folkloras, paprastai skambantis šimtadieniuose, paskutinio skambučio šventėse ir išleistuvėse. L. Anglickienė pabrėžia, kad žanriniu požiūriu tai gana įvairi kūryba, tačiau daugiausia autorės koncentruojamasi prie himnų ir proginių dainų. Įžvelgiami dainuojamųjų žanrų turinio ir raiškos dėsningumai atskleidžia, kad moksleivių ir pedagogų sąmonėje esama tam tikro šabloniško įsivaizdavimo, kokia turėtų būti proginė daina. Pavyzdžiui, himnams privalomas mokyklos išskirtinumo akcentavimas, kitoms atsisveikinimo dainoms – emocijų sužadini- mas ir pan. Būtų galima svarstyti, ar ti- krai vieno ar keleto žmonių sukurtas ir visai mokyklos bendruomenei primestas tekstas gali būti laikomas folkloriniu, bet oficialių mokyklinių dainų folklo- riškumą mokslininkė grindžia skirtingų mokyklų proginėse dainose pasikartojan- čiais motyvais, ištisais posmais, klišinėmis frazėmis (p. 309). Autorės nuomone, tai

neišvengiama: „švenčių specifika riboja ir unifikuoja atliekamų kūrinių repertuarą“ (p. 323).

Taigi knyga apie šiuolaikinį moksleivių folklorą atspindi tam tikrą folkloro gyva- vimo lūžį. Keliuose paskutiniuose mono- grafijos skyriuose folkloru vadinama ne ta kūryba, kuri atliekama, vartojama ir perkuriama konkrečios bendruomenės jos pačios ribose, bet vis dažniau kalbama apie tariamą, gal net virtualią kūrėjų, improvi- zatorių ir atlikėjų bendruomenę, kurioje cirkuliuoja tam tikros literatūrinės folklo- rinės idėjos, kuri tas idėjas reprodukuo- ja ir skleidžia pasyviai auditorijai. Šioje naujoje situacijoje tradiciškai suvokiamas folkloriškumas tampa sunkiai įmanomas – nuorašais ar internetu plintantys tekstai tipiniai ne todėl, kad taip juos nugludi- na (keičia, atsimenta, įprasmina, pritaiko) auditorija, bet todėl, kad „autorius“ ne- pajėgia parašyti individualiau, originaliau. Tokie tekstai nebėra patikimas bendruo- menės mentaliteto ar vyraujančio literatū- rinio skonio atspindys, o ir jų pačių vertė bei įtaka grupės, bendruomenės, visuo- menės gyvenimui darosi vis menkesnė, vis mažiau jungianti ir telkianti, vis ma- žiau išreiškianti daugumos jauseną ar po- ziciją. Gal dėl to monografijoje neatsirado vietos dabartinėms neproginėms jaunimo dainoms. Tai suprantama: populiarių teks- tų ir melodijų motyvais jas bando kur- ti didelė dalis moksleivių, bet šis žanras jaunuolių nebejungia, o atlieka visai kitą, nūnai būtiną saviraiškos, savęs įtvirtinimo per išskirtinumą funkciją. Apskritai gali- ma konstatuoti, kad tie žanrai, kurie ka- daisė vaikų gyvenime buvo labai svarbūs, atliko auklėjamąją, ugdomąją, telkiančiąją, pažintinę funkciją (pasakos, legendos, dai- nos, rateliai, tradiciniai žaidimai), vaikų ir jų ugdytojų dabar yra beveik užmiršti, išstumti iš gyvenimo, o tokie periferiniai

žanrai, kaip anekdotai, skaičiuotės, šiurpės, burtai, yra tapę savotiškomis aktualijomis. Šią situaciją nesunku paaiškinti: nūdienos vaikai nesidomi tradiciniais senaisiais folkloro žanrais ir jų neatkartoja bendraudami tarpusavyje, nes senųjų žanrų nežino ir beveik netaiko vaikų auklėjimui tėvai, seneliai, pedagogai, o turiningą žodinį bendravimą baigia išstumti virtualios pramogos. Kita vertus, šiandien gyvybingų folkloro žanrų tyrimas įrodo, kad vaikai ir dabar gana kūrybingi, kad žodinė raiška svarbi jų savivokai ir savirealizacijai, o tautosakos žanrai padeda jiems vienaip ar kitaip save išreikšti, bendrauti, emociškai išsikrauti. Taigi šiandieninis vaikų folkloras vertas įvairių specialistų įsiziūrėjimo, įsiklausymo ir nuodugnesnio pažinimo.

Jurga Sadauskienė

ŽEMAIČIŲ ETNIŠKUMO PAIEŠKOS PETRO KALNIAUS MONOGRAFIJOJE ŽEMAIČIAI

Žemaičių etniškumo problema yra tokia pat sena, kaip ir lietuvių tautos etnogenezė. Šios dvi viena kitą jungiančios gijos ilgainiui susimezgė į tokį mazgą, kurį išnarplioti šių dienų mokslo pliuralizmo sąlygomis darosi gana sudėtinga. Lyginamųjų etnologijos studijų, plataus praeities ir dabarties etninių procesų raidos pažinimas, viešai deklaruojamos mokslo filosofijos pozicijų pagrindimas leidžia išvengti subjektyvumo, kuris dažnai ir kyla iš rašančiojo etninės priklausomybės, pasaulėžiūros ar net institucinių įsipareigojimų. Dėl įvairių priežasčių, kurios dažnai buvo siejamos ir su perdėta separatizmo fobija, ilgai nesusidarė tinkamų sąlygų objektyviai tirti ir įvertinti žemaičių etniškumą. Pastaruoju metu to ėmėsi Lietu-

vos istorijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Petras Kalnius. Etnologas du dešimtmečius nuosekliai tyrė žemaičių etniškumo klausimą, aktyviai dalyvavo konferencijose ir įvairiose Lietuvos regioninės politikos tobulinimo darbo grupėse. Apibendrindamas savo tyrimus, mokslininkas juos išdėstė studijoje, kurią dėl apimties reikėtų vadinti monografija¹. Tai pirmasis sistemingas bandymas atsakyti į žemaičių etniškumo klausimą. Atliktas darbas reikalauja platesnio įvertinimo ir atoliepio.

P. Kalnius monografijoje *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia* reabilitavo primordialistines pažiūras į etnosus. Primordialistai priklauso ekonominių etnosų teorijų grupei, kuri pagrindiniu etnosų atpažinimo kriterijumi laiko kultūrą, akcentuojant prigimtinių ir pirmąsųjų etninių reiškinių pobūdį. Iš šių pozicijų buvo žvelgiama į žemaičių etniškumą, matant du galimus atsakymus: 1) atskiras arba 2) integralus etnosas (p. 9). Platus Europos ir pasaulio etninių procesų pažinimas autoriui leido naudoti kitų etninių bendrijų (kašubų, latgalių, setų ir kt.), panašių į žemaičių, etnologinę medžiagą. Lyginamojo metodo tinkamas pritaikymas davė apčiuopiamų rezultatų. Iki šiol esame įpratę Lietuvos etnokultūrinės grupes lyginti tarpusavyje, bet jų etninė branda nėra tolygi, todėl ir išvados negali atspindėti pasaulinės praktikos. Lyginamųjų etnologijos studijų indėlis yra laikomas šios monografijos privalumu.

Knygoje žemaičių etniškumo sampratos raida užima iš esmės tris laikotarpius: archeologinį (p. 75–130), XIX a. (p. 37–74) ir XX a.–XXI a. pradžia (p. 123–401). Savo apimtimi jie nėra tolygūs, bet, sprendžiant

1 Petras Kalnius. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia*, Vilnius: Mintis, 2012. – 448 p.